

HATAY SORUNU VE ABD: WASHINGTON'UN HATAY'DA ARKEOLOJİK KAZI İMTİYAZINI SÜRDÜRME GİRİŞİMLERİ*

YASİN COŞKUN**

ÖZ

Bu çalışma Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecinde ABD'nin Hatay'daki arkeolojik kazı yapma imtiyazını koruma girişimlerini incelemektedir. Bu dönemde biri Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsüne diğeri de Princeton Üniversitesi Kazı Komitesine bağlı olmak üzere iki Amerikan heyeti Hatay'da kazı çalışmaları yapmaktadır. Bu heyetler bölgedeki Fransız yönetimi ile yapmış oldukları antlaşmalar neticesinde kazılarda elde ettikleri tarihî eserlerin bir bölümünü yurt dışına çıkarma hakkına sahiptirler. Ancak Türkiye'nin Fransa ile yaptığı antlaşmalar sonucu her geçen gün Hatay'da kontrolünü artırmaya Amerikan kazı heyetlerini endişelendirmiştir. Sahip oldukları imtiyazları kaybetmekten korkan bu heyetler ABD Dışişlerine başvurmuştur. ABD Dışişleri, Hatay'daki Amerikan çıkarlarını korumak için yoğun bir şekilde diplomatik girişimlerde bulunmuştur. ABD Dışişleri, Beyrut'taki Başkonsolosluğunun yanı sıra Paris ve Ankara'daki Büyükelçilikleri vasıtasıyla bölgede yaşanan gelişmelerden haberdar olmuştur. ABD Dışişlerinden aldıkları talimatlarla ABD'li diplomatlar özellikle Fransız yöneticilerle görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Bu görüşmelerde ABD ile Fransa arasında 1924 yılında imzalanan antlaşmaya vurgu yapılarak Fransa'nın Hatay'da ABD'nin sahip olduğu hakları koruması gerektiğinin altı çizilmiştir. Böylece ABD, Hatay'ın kontrolü Türkiye'ye geçse bile sahip olduğu hakların devam etmesini istemiştir. ABD'nin tüm bu girişimleri, yapılan bu çalışmanın araştırma konusunu teşkil etmektedir. Arşiv belgeleri ışığında konu, detaylı bir şekilde incelenerek ABD'nin çıkarlarını korumak için yapmış olduğu girişimlerin tahlili yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ABD, Fransa, Türkiye, Hatay, Antakya ve Çevresi Kazı Komitesi.

* Bu makalede Etik Kurul kararı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require Ethical Committee approval in this article.e

** Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Siirt/TÜRKİYE, tarihli@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8151-7874

THE HATAY ISSUE AND THE US: WASHINGTON'S ATTEMPTS TO MAINTAIN THE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION CONCESSION IN HATAY

ABSTRACT

This study examines attempts by the United States to protect the American archaeological excavations concession in Hatay in the accession process of Hatay to Turkey. Two American committees were conducting excavations in Hatay during this period, one of them being affiliated to the Oriental Institute of the University of Chicago and the other to the Princeton University Excavation Committee. As a result of the agreements with the French administration in the region, these committees were able to take the historical artefacts they obtained during the excavations out of the country. American excavation committees were worried about the increasing Turkish control in Hatay. Those excavation committees feared losing their concession in Hatay and applied to the US State Department. The US State Department intensely engaged in diplomatic attempts to protect American interests in Hatay. In addition to the Consulate General in Beirut, the US State Department was aware of the developments in the region through the Embassies in Paris and Ankara. US diplomats, after taking the instructions from US State Department, conducted talks with French officials. In these meetings, US diplomats underlined that France should protect the rights of USA in Hatay by reminding the agreement signed between the USA and France in 1924. In this context, the US wanted to maintain the rights in Hatay even after Hatay's control passed to Turkey. All these attempts of the US have become the subject of this study. In the light of archival documents, the topic was examined in detail and the attempts of the US to protect American interests in Hatay were analysed.

Keywords: The US, France, Turkey, Hatay, the Committee for the Excavation of Antioch and Its Vicinity.

GİRİŞ

Hatay'ın anavatana katılma süreci kolay olmamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Hatay davasıyla yakından ilgilenmesi bu sürecin başarılı bir şekilde tamamlanmasında çok büyük bir rol oynamıştır¹. Mondros Mütarekesi imzalandığında İtilaf Devletleri tarafından işgale uğramamış olan İskenderun Sancağı (Hatay), Misakımillî sınırları içerisinde kabul edilmiştir². Ancak daha sonra Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal'in karşı koymasına rağmen bölge önce İngiliz³ ardından Fransız kuvvetleri⁴ tarafından işgal edilmiştir⁵. Batı Cephesi'nde işgalci Yunan kuvvetlerine karşı Millî Mücadele'nin yürütüldüğü bir dönemde Fransa ile antlaşma yoluna gidilmiş ve 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması'yla Sancak'ın Fransız mandası altındaki Suriye topraklarında bırakılması kabul edilmiştir⁶. Bu antlaşma ile Sancak'ın özel bir statüye sahip olacağı ve Türklerin kendi kültürlerini devam ettirmelerine engel olunmayacağı güvence altına alınmıştır⁷. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nda da Sancak'ın statüsünde değişiklik olmamıştır⁸.

Barışçıl bir dış politika takip eden Türkiye, Hatay'la yakından ilgilenmeye devam etmiştir. 1936 yılında Fransız yönetimi Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıklamıştır⁹. Bu tarihten itibaren Hatay, Türkiye ile Fransa arasında

¹ Ercan Karakoç, "Atatürk'ün Hatay Davası", **Bilig**, S 50, Yaz 2009, s.114.

² Mesut Çapa, "Hatay Millî Mücadelesine Katılanların Anıları", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 62, Bahar 2018, s.22.

³ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C I, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1977, s.38-39.

⁴ Süleyman Hatipoğlu, "Hatay'ın Türkiye'ye Katılması", **Türkler**, C 16, Ankara 2002, s.685-686.

⁵ Adem Kara, "Hatay'ın Anavatana Katılması Hakkında Yeni Bir Belge", **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 10, S 2, 2017, s.119.

⁶ Esin Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 19, 2002, s.6.

⁷ **BCA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi)**, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 224-510-12, (04.07.1938).

⁸ Ayşe Aydın, "Hatay Meselesinin Çözümü Esnasında Başbakan Celâl Bayar'ın Faaliyetleri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C XIV, S 1, Haziran 2012, s.144.

⁹ Adil Dağıstan, Adnan Sofuoğlu, "Arşiv Belgeleri Işığında Sancak'ın (Hatay) Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXI, S 61, Ankara 2005, s.6.

en önemli gündem maddesi olmuştur. Atatürk, TBMM'deki konuşmalarında Hatay konusunu gündeme getirmiştir¹⁰. Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından Hatay'da yaşayan Türk nüfusun geleceği Türkiye'yi endişelendirmiştir¹¹. Konu Milletler Cemiyetine götürülmüştür¹². Daha sonra 29 Mayıs 1937 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşmayla¹³ Sancak, "ayrı bir varlık" olarak kabul edilmiştir¹⁴. Ayrıca Hatay'da ayrı bir anayasa uygulanacaktır¹⁵. Ancak anayasanın uygulanmasında birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır¹⁶. Hatay'da yaşayan Türkler üzerinde Fransız baskısının artmaya başlaması¹⁷ Türkiye ile Fransa arasındaki ilişkinin gerginleşmesine neden olmuştur¹⁸. Almanya'nın saldırgan politikalarından endişelenen Fransa, Türkiye ile antlaşma yoluna gitmiştir. 3 Temmuz 1938 tarihinde Türk-Fransız Askerî Antlaşması imzalanmış¹⁹ ve Türk kuvvetleri Hatay'a girmiştir²⁰. Daha sonraki

¹⁰ Mithat Aydın, Cengiz Akseki, "Türk Ulusal Basınına Göre 1938'de Hatay ve Atatürk'ün Ölümünün Hatay'daki Yansıması", **Belgi**, S 15, Kış 2018/I, s.656-657.

¹¹ Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", **Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi**, C 6, S 22, 1998, s.234; "Türk Malları Yağma Ediliyor", **Cumhuriyet**, 02.04.1937, s.1.

¹² Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1999, s.19.

¹³ "Hatay İtilafı Tasdik Edildi, Türk-Fransız Muahedesi İmzalandı", **Akşam**, 30.05.1937, s.1; Mehmet Tekin, **Hatay: İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.300.

¹⁴ Coşkun Topal, "Hatay (Sancak) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 11, S 2, Aralık 2009, s.4.

¹⁵ **BCA**, Fon Kodu: 490-1-0-0, Yer Bilgisi: 606-99-3, (1938); Hamit Pehlivanlı, "Atatürk Dönemi Millî Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XIV, S 40, Mart 1998, s.164.

¹⁶ Ömer Erden, **Fransa-Suriye Kıskaçında Hatay (1937-1939)**, Serüven Yayınevi, İstanbul 2015, s.34.

¹⁷ Volkan Payaslı, "Halkevlerinin Hatay'daki Faaliyetleri ve Hatay'ın Türkiye'ye Katılımı Sürecindeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme (1937-1939)", **History Studies**, C 3, S 1, 2011, s.222.

¹⁸ Bülent Şener, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal ve Askerî Boyutlarıyla Hatay'ın Türkiye'ye Katılması Süreci (1921-1939)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXIV, S 97, Bahar 2018, s.163.

¹⁹ Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s.622.

²⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s.315.

süreçte 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulmuştur²¹. 23 Haziran 1939 tarihinde de Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşmayla beraber Hatay'ın Türkiye'ye bırakılması kabul edilmiştir²². Temmuz 1939'da son Fransız askerlerinin de çekilmesiyle Hatay, Türkiye'ye katılmıştır²³.

Hatay'ın Türkiye'ye katılma süreci bölgede çıkarları olan diğer devletler tarafından da yakından takip edilmiştir. Bu devletlerden birisi de ABD'dir. Bu çalışma Hatay'ın Türkiye'ye katılma sürecinde bölgedeki arkeolojik kazı çalışmalarına dair imtiyazını korumak isteyen ABD hükûmetinin girişimlerini arşiv belgeleri çerçevesinde incelemektedir. Nisan 1920 tarihli San Remo Konferansı'nda Suriye ve onun bir parçası sayılan Lübnan, Fransız mandası altına verilmiştir²⁴. 4 Nisan 1924 tarihinde ABD ile Fransa arasında "Suriye ve Lübnan'daki Haklar" adı altında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmanın 14. maddesi bu bölgelerde yapılan kazı çalışmalarından elde edilecek tarihî eserlerle ilgilidir. Buna göre kazılarda çıkarılan eserler bölünecek ve kazı yapan kuruluş pay alacaktır. Bulunan tarihî eserin bölünmesinin mümkün olmadığı durumlarda ise kazı kuruluşuna uygun bir tazminat ödenecektir²⁵.

ABD ile Fransa arasında varılan bu antlaşma kapsamında Amerikan Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü (The Oriental Institute of the University of Chicago) ve Princeton Üniversitesi Kazı Komitesi, 1935 ve 1937 yıllarında Fransız Yüksek Komiserliği ile 6 yıllığına bir antlaşma yapmışlardır. Bu antlaşmayla adı geçen kuruluşlar Hatay'da arkeolojik kazı faaliyetlerinde buldukları eserleri ülke dışına çıkarabilme gibi birtakım imtiyazlar elde et-

²¹ "Sanjak is Hatay Republic", *The New York Times*, 4 September 1938, s.13; Olcay Özkaya Duman, "Misakımillî'ye Giden Yolda Hatay'da Bir Kalem Evinden Kurtuluş Yılları: Hatay Gazetesi ve Faaliyetleri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Misakımillî Özel Sayısı, Yıl 23, S 93, Ocak-Şubat 2017, s.1120.

²² "Mutual Aid is Agreed On", *The New York Times*, 24 June 1939, s.4; "Turkey Signs with France", *Los Angeles Times*, 24 June 1939, s.3; İsmail Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", *Bellekten*, C XLVI, S 182, Nisan 1982, s.397.

²³ "Alexandretta Formally Given to Turkey", *The Washington Post*, 24 June 1939, s.1; "Turkey Rejoices over Return of Hatay Republic", *Chicago Daily Tribune*, 24 July 1939, s.2.

²⁴ Bülent Şener, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal ve Askerî Boyutlarıyla Hatay'ın Türkiye'ye Katılması Süreci (1921-1939)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XXXIV, S 97, Bahar 2018, s.142.

²⁵ *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers (FRUS)*, Volume I, 1924, "Convention between the United States of America and France, Signed at Paris, 4 April 1924".

mişlerdir. Ancak Fransa ile yaptığı antlaşmalar sonucu Türkiye'nin her geçen gün Hatay'da kontrolünü artırması ABD'li bu iki kuruluşu endişelendirmiştir. Hatay'da arkeolojik çalışma imtiyazlarını kaybetmek istemeyen bu kuruluşlar ABD Dışişlerine başvurmuşlardır. ABD Dışişleri de gerçekleştirdiği yoğun diplomatik faaliyetlerle ABD'nin Hatay'daki imtiyazını sürdürmeye çalışmıştır. Bu çalışma ABD'nin tüm bu faaliyetlerini mercek altına almaktadır. Çalışmada arşiv belgelerinin yanı sıra dönemin gazetelerinden ve Hatay sorunu üzerine yazılmış eserlerden istifade edilmiştir. Yapılan bu çalışmanın Hatay'ın Türkiye'ye katılma süreci ilgili yapılacak araştırmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Hatay'daki Arkeolojik Kazı Çalışmalarına Yönelik Endişeler ve ABD Dışişlerinin Konuya Yaklaşımı

22 Şubat 1938 tarihinde ABD'de, Princeton Üniversitesi Antakya ve Çevresi Kazı Komitesi (The Committee for the Excavation of Antioch and Its Vicinity) bir toplantı yaparak Hatay'daki siyasi durumu görüşmüştür. Bu toplantı sonrası Princeton Üniversitesi Antakya ve Çevresi Kazı Komitesi Başkanı (The Chairman of the Committee for the Excavation of Antioch and Its Vicinity) Profesör Charles Rufus Morey, ABD Dışişlerinde Yakın Doğu İşleri Şubesi Başkan Yardımcısı (the Assistant Chief of the Division of Near Eastern Affairs) olarak çalışan Paul Alling'e toplantıda yapılan tartışmaların sonucu hakkında bir mektup göndermiştir²⁶. Morey bu toplantıda yapılan müzakerelerde Hatay'ın siyasi geleceği konusunda büyük bir belirsizlik duygusunun ortaya çıktığını ifade etmiştir. Özellikle Hatay'da Türkiye'nin kontrolü ele almasının tarihî eserlerin ülkeden çıkarılmasına ilişkin Antakya Kazı Komitesinin sahip olduğu imtiyazlı sözleşmenin feshini ortaya çıkarma ihtimalinden komite endişe duymuştur. Bu sözleşme çerçevesinde tarihî kazılarda elde edilen bulguların yarısına komite sahip olmaktadır. Komite bu imtiyazı kaybetmekten korkmuştur. Ayrıca Hatay'da patlak verebilecek herhangi bir ayaklanmanın da komitenin bölgedeki çalışmalarına zarar verebileceğinden endişe edilmiştir²⁷.

²⁶ **FRUS**, The British Commonwealth, Europe, Near East, and Africa, 1938, Volume II, Protection of American rights and interests in the Sanjak of Alexandretta, "The Chairman of the Committee for the Excavation of Antioch and Its Vicinity (Morey) to the Assistant Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Alling)", Document no: 836, 7 March 1938.

²⁷ **FRUS**, a.g.b. (adı geçen belge)

Bu nedenle Morey, ABD Dışişleri Bakanlığının kendilerine yol göstererek yardımcı olmasını istemiştir. Alling'e göndermiş olduğu mektubun amacı bu olmuştur. Ancak dünyanın yeni bir savaş iklimine girdiği bir dönemde inifrat politikası uygulayan ABD'nin kendisini Türkiye ile Fransa arasındaki Hatay konusuna müdahil olmuş gibi gösterecek bir tutum almasını beklemek zordur. Aslında Prof. Morey de bu durumun bilincindedir. Bu nedenle Alling'e bu konularda tavsiyede bulunmanın Dışişleri Bakanlığı için zorluğunun farkında olduğunu söylemiştir. Ancak yine de ABD Dışişlerinin Kazı Komitesine verebileceği her türlü bilgi veya tavsiyeden memnun olacaklarını ifade etmiştir. Bir bakıma Hatay sorununda yaşanan gelişmeleri sadece uzaktan izleyebilen komite bölgede sahip olduğu imtiyazları korumak için ABD Dışişlerinden destek arayışı içine girmiştir²⁸.

Morey'in bu yardım talebine ABD Dışişleri Yakın Doğu İşleri Şubesi Başkanı Wallace Murray cevap vermiştir. Murray, ABD Dışişleri olarak Hatay'daki gelişmeleri yakından takip ettiklerini ve özellikle Morey'in mektubunda belirttiği kazılarla ilgili durumu dikkate alacaklarını ifade etmiştir. Ayrıca bugüne kadar, Hatay'daki Amerikan arkeolojik çıkarlarının tehlikeye girdiğine dair herhangi bir bilginin kendilerine ulaşmadığını belirtmiştir. Murray, 1924 yılında Fransa ile imzaladıkları antlaşmada ifade edilen arkeolojik araştırmalara ilişkin belirli garantilerin Hatay'da hâlen yürürlükte olduğunu ve bu antlaşma sonlandırılıncaya kadar bu şekilde devam edeceğini vurgulamıştır²⁹. Böylece Murray, Kazı Komitesi Başkanı Morey'in kaygılarını yatıştırmak istemiştir.

Bununla birlikte Kazı Komitesi Başkanı'nın dile getirdiği endişeleri Murray tamamen göz ardı etmemiştir. Fransa ile aralarındaki antlaşmada herhangi bir değişiklik veya fesih olması durumunda, ABD'nin vatandaşlarının arkeolojik kazı haklarını yeni bir antlaşma ile güvence altına almak için gerekli müzakereleri başlatacağının altını çizmiştir. Ayrıca Kazı Komitesi Başkanı Morey tarafından ABD Dışişlerine gönderilen ve Hatay'da yaşanan gelişmeler karşısında birtakım endişelerin dile getirildiği bu mektubun bir kopyası ABD Dışişlerince Beyrut'taki Başkonsolosları Eliot Palmer'e iletilmiştir. Başkonsolos'a Hatay'da ABD'nin arkeolojik çıkarlarını etkilemesi muhtemel her türlü durumu Washington'a bildirmesi ve bu bölgedeki Amerikan arkeolojik çıkarlarını korumak için uygun adımları atması talimatı verilmiştir³⁰.

²⁸ FRUS, a.g.b.

²⁹ FRUS, "The Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Murray) to the Chairman of the Committee for the Excavation of Antioch and Its Vicinity (Morey)", Document no: 837, 14 March 1938.

³⁰ FRUS, a.g.b.

Murray, Kazı Komitesi Başkanı Morey'e göndermiş olduğu bu cevap mektubunun sonunda Beyrut Başkonsolosu'ndan gelecek raporlar çerçevesinde Hatay'daki arkeolojik durumla ilgili yeni bir gelişme olması hâlinde kendisiyle iletişime geçeceğini ifade etmiştir³¹.

ABD'nin Beyrut Başkonsolosu Eliot Palmer'in Değerlendirmeleri

ABD'nin Beyrut Başkonsolosu Palmer, 31 Mayıs 1938 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı'na Hatay hakkında göndermiş olduğu telgrafta durumun "giderek daha fazla rahatsız edici" olduğunu bildirmiştir³². Bu dönemde Hatay'da seçim süreci devam etmektedir. 29 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyinde Hatay'ın "ayrı bir varlık" olduğu hukuken kabul edilmiş ve iki dereceli bir seçim yolu ile 40 milletvekilinden oluşacak bir meclis oluşturulması öngörülmüştür. Meclis seçimlerini düzenlemek üzere Milletler Cemiyeti Konseyince Hatay'a bir seçim komisyonu gönderilmiştir³³. Mayıs ayının ilk haftasında Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonunun gözetiminde seçimler başlamıştır³⁴.

Palmer, Hatay'da bulunan yabancı temsilcilerin seçimin sonucundan ziyade Türk ve Türk olmayan unsurlar arasında artan hoşnutsuzluk konusundaki endişelerini kendisine ilettiklerini belirtmiştir³⁵. Ayrıca Hatay'da bulunan Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu Başkanı'nın da benzer endişeler dile getirdiğini söylemiştir³⁶. Fransız yetkililerin, Hatay'da 600 Faslı asker ve 6 zırhlı araç bulunduğuna ve bu kuvvetlerin düzeni sağlamaya yeteceğine dair yapmış oldukları açıklamalar Palmer tarafından Washington'a rapor edilmiştir. Palmer ayrıca bölgede yaşanan gelişmeler ile ilgili Princeton Üniversitesi yetkilileri ile temasta olduğunu iletmiştir³⁷.

Palmer, ABD Dışişlerine göndermiş olduğu bu telgraftan kısa bir süre sonra yeni bir telgraf daha göndermiş ve Washington'u Hatay'da yaşanan ge-

³¹ FRUS, a.g.b.

³² FRUS, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 838, 31 May 1938.

³³ Yusuf Sarıнай, "Atatürk'ün Hatay Politikası II (1938-1939)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XII, S 34, Temmuz 1996, s.22, 25.

³⁴ Yusuf Sarıнай, "Atatürk'ün Hatay Politikası II (1938-1939)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XII, S 35, Temmuz 1996, s.407-408.

³⁵ FRUS, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 838, 31 May 1938.

³⁶ FRUS, a.g.b.

³⁷ FRUS, a.g.b.

lişmeler konusunda bilgilendirmeye devam etmiştir. 2 Haziran 1938 tarihli telgrafında Palmer, Hatay'da bulunan Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü yöneticisi Calvin W. McEwan ile Hatay'daki durumu görüştüklerinden bahsetmiştir. Buna göre Hatay'da durum gergindir ve caddelerde zırhlı araçlarla Fas asıllı Fransız askeri devriyeler gezmektedir. Olayların devam etmesi hâlinde Milletler Cemiyeti Komisyonunun bölgeden geri çekilme ihtimali vardır. Diğer taraftan arkeolojik kazı çalışmalarının hâlihazırda tehdit altında olduğunu gösterecek bir emare de bulunmamaktadır³⁸.

Ancak bölgede bulunan Doğu Enstitüsü yöneticisi Hatay'daki gergin durum ve belirsizliği ileri sürerek yerel makamlarla sürekli temas hâlinde olacak olan bir Amerikan konsolosluk yetkilisinin Hatay'da görevlendirilmesi konusunda Palmer'den istekte bulunmuştur. Bu öneri Princeton Kazı Komitesince de desteklenmiştir³⁹. Palmer, ABD Dışişlerine göndermiş olduğu telgrafta Hatay'daki durumu Beyrut'tan tatmin edici bir şekilde takip etme olasılığının son derece düşük olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Beyrut'ta bulunan Konsolos Yardımcısı William S. Farrell'in ya da yine Beyrut'ta bulunan konsoloslardan Christian T. Steger veya William M. Gwynn'ın bölgeye gönderilmesi talebini ABD Dışişleri Bakanı'na iletmiştir⁴⁰.

Bu süreçte Hatay'da olaylar durulmamıştır. Bazı Türk köyleri basılmış, seçimlerde Türklerin başarılı olamayacağına dair propagandalar yapılmaya başlanmıştır. Hatay'daki seçim sürecinde yaşanan bu gelişmeler Türkiye'nin tepkisini çekmiştir. Almanya'nın Avrupa'da her geçen gün saldırgan politikasını artırdığı bir dönemde Türkiye ile arasının bozulmasını istemeyen Fransa yeni adımlar atmış ve Hatay'daki temsilcisi Garreau'yu görevinden almıştır. Daha sonra Abdurrahman Melek, Hatay Valiliği'ne atanmıştır⁴¹. Hatay'da bulunan Doğu Enstitüsü yöneticisi McEwan gelişmeler karşısında Palmer'e vermiş olduğu bilgide kamu güvenliğinin sağlanması noktasında Hatay'da bir sıkıntı yaşanmadığını söylemiş ancak merkezden uzak köylerde ciddi rahatsızlıkların meydana gelme ihtimalinden bahsetmiştir⁴². McEwan, Hatay'daki

³⁸ FRUS, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 839, 2 June 1938.

³⁹ FRUS, a.g.b.

⁴⁰ FRUS, a.g.b.

⁴¹ Sarııay, "Atatürk'ün Hatay Politikası II", s.408-409.

⁴² FRUS, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 840, 3 June 1938.

kazı çalışmalarına katılmak üzere Doğu Enstitüsünden bazı kişileri Hatay'a getirmiştir. Ancak yaşanan olaylar nedeniyle kendi eşini ve diğer çalışanların eşlerini Hatay'dan uzaklaştırarak Beyrut'a gönderme fikri gündeme gelmiştir. Ancak daha sonra McEwan böyle bir girişimi, yerli halkı endişeye sevk edebileceği gerekçesiyle ertelemiştir. Bu arada McEwan, ABD'nin Beyrut Başkonsolosluğuna bir yetkilinin Hatay'a gönderilmesi konundaki talebini tekrar iletmiştir. Bunun üzerine Palmer, Washington'a bir telgraf göndermiş ve daha önce kendisinin Hatay'a bir konsolosluk yetkilisini göndermek için izin talep ettiğini hatırlatarak bu konu hakkında herhangi bir olumsuz dönüşün olmaması nedeniyle Konsolos Yardımcısı William S. Farrell'i Hatay'a gönderme kararı aldığını bildirmiştir⁴³.

ABD Dışişleri tarafından Palmer'e gönderilen cevap yazısında bakanlığın Hatay'da durumu daha iyi anlamak için Farrell'in Hatay'a gidişine onay verdiği belirtilmiştir⁴⁴. ABD Dışişleri, Farrell'in Hatay'da bulunmasını bölgedeki Amerikan vatandaşlarını ve mülklerini korumak için önemli görmüştür. Ayrıca ABD Dışişleri, Hatay'ın dış bölgelerinde kazı çalışması yürüten Amerikalıların güvenlik açısından Hatay merkeze geri dönmelerini istemiştir. Hatay merkezinde kamu güvenliği tehdidi ortaya çıkması durumunda ise bölgede bulunan Amerikalıların Beyrut'a gitmeleri tavsiye edilmiştir. ABD Dışişlerince Başkonsolos Palmer'e verilen talimatta Hatay'daki yetkili makamlarla irtibatla kalarak bölgedeki Amerikan vatandaşlarının ve çıkarlarının korunmasını takip etmesi istenmiştir. Ayrıca yaşanacak gelişmeler hususunda ivedi bir şekilde Dışişlerini haberdar etmesi söylenmiştir⁴⁵.

Hatay'a ulaşan ABD Konsolos Yardımcısı Farrell durumun sakin olduğunu Palmer'e rapor etmiştir. Ayrıca bölgede kamu güvenliğinden sorumlu Fransız Komutan Collet herhangi bir tehlikeli durum olması hâlinde Amerikalıların Hatay'dan ayrılmalarını sağlamak için önceden bilgi vereceğine dair Farrell'e söz vermiştir⁴⁶. Antakya'da ikamet eden Farrell, İskenderun ve Halep şehirlerini de ziyaret etmiştir. Bu iki şehirde de durumun tamamen sakin olduğunu ve Amerikan çıkarlarına zarar verecek herhangi bir gelişmenin

⁴³ **FRUS**, a.g.b.

⁴⁴ **FRUS**, "The Acting Secretary of State to the Consul General at Beirut (Palmer)", Document no: 841, 3 June 1938.

⁴⁵ **FRUS**, a.g.b.

⁴⁶ **FRUS**, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 842, 4 June 1938.

olmadığını rapor etmiştir⁴⁷. Antakya ve çevresinde durumun sakin olmasına rağmen yine de tedbir amaçlı olarak Doğu Enstitüsü ve Princeton Üniversitesi kazı ekibinde olan kişilerin çocukları ve eşleri Suriye'nin Tartus ve Lübnan'ın Beyrut kentlerine gönderilmişlerdir. Bu konu ile ilgili olarak yapılan açıklamada bu durumun sadece tedbir amaçlı yapıldığına dikkat çekilmiş ve Amerikalılar bölgeyi terk ediyor gibi oluşabilecek muhtemel bir algının önüne geçilmeye çalışılmıştır⁴⁸. Bunların yanı sıra kazılar sonrası elde edilen mozaiklerin bir bölümü de Beyrut'a nakledilmiştir⁴⁹.

ABD Dışişleri Bakanı'nın Girişimleri

Haziran 1938'de ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull, ABD'nin Paris Büyükelçisi William C. Bullitt'e bir mesaj göndermiştir. Bu mesajında Hatay'da arkeolojik keşif kazılarının Princeton Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü yönetiminde yürütüldüğünü bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Hull, Hatay'da bulunan Amerikan kazı gruplarının, Türkiye ile Fransa arasında Hatay sorunu nedeniyle yürütülmekte olan müzakerelerin bölgedeki arkeolojik çalışmaları olumsuz etkilemesinden endişe duyduklarını söylemiştir⁵⁰. Hatay'da faaliyet göstermekte olan Amerikan kurumlarının haklarının 4 Nisan 1924 tarihli Amerikan-Fransız antlaşmasının 14. maddesi ile tamamen güvence altına alındığını hatırlatmıştır. Bu nedenle Hull, Büyükelçi Bullitt'in Fransız Dışişleri makamları nezdinde girişimde bulunarak Hatay'daki Amerikan çıkarlarının Türkiye ve Fransa arasında alınacak kararlardan olumsuz yönde etkilenmeyeceğine dair güvence elde etmesini istemiştir⁵¹.

Bu talimatlar üzerine ABD'nin Paris Büyükelçisi Bullitt, Fransız Dışişlerinden Ernest Lagarde ile konuyu görüşmüştür. Lagarde, yapmış olduğu açıklamada, Türk- Fransız müzakerelerinde ABD'nin bölgede sahip olduğu hakları tehlikeye atabilecek herhangi bir gelişme kaydedilmediğini belirtmiştir. Bullitt'e ABD'nin arkeolojik kazı haklarının olumsuz etkilenmeyeceğinden

⁴⁷ FRUS, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 844, 8 June 1938.

⁴⁸ FRUS, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 843, 6 June 1938.

⁴⁹ FRUS, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 845, 9 June 1938.

⁵⁰ FRUS, "The Secretary of State to the Ambassador in France (Bullitt)", Document no: 846, 14 June 1938.

⁵¹ FRUS, a.g.b.

Washington'un emin olabileceğini söylemiştir. Ayrıca Lagarde, ABD'nin sahip olduğu endişeler noktasında Fransa'nın Suriye ve Lübnan Yüksek Komiseri Damien Martel'i bilgilendireceğini de ifade etmiştir⁵².

Türkiye'nin Antakya'daki Princeton Arkeolojik Saha Keşif Merkezini Kışla Yapma İsteği

ABD Dışişleri Hatay'da arkeolojik kazı çıkarlarını korumaya çalışırken Türkiye ile ABD arasında küçük çaplı bir kriz meydana gelmiştir. Hatay sorununun devam ettiği dönemde Avrupa'daki siyasi durum Almanya'nın saldırgan politikalarıyla gün geçtikçe daha ciddi bir hâl almaya başlamıştır. Bu durum karşısında Fransa, Hatay konusunda Türkiye ile uzlaşmak istemiştir. Orgeneral Asım Gündüz başkanlığında bir heyet Antakya'ya gitmiş ve 17 Haziran 1938'den itibaren Fransız askerî heyeti ile görüşmelere başlamıştır. İki taraf arasındaki görüşmeler, Türkiye adına Orgeneral Asım Gündüz ile Fransa adına Tümgeneral Charles Huntziger tarafından yürütülmüştür⁵³. Yapılan bu görüşmelerdeki önemli hususlardan biri de Türk askerinin Hatay'a girmesi olmuştur. Nitekim görüşmeler sonrası varılan antlaşmada bu konu Fransızlar tarafından kabul edilmiştir. Türk tarafı Fransa ile resmî bir antlaşma imzalamadan önce Türk askerlerinin Hatay'da barınacağı yerler konusunda arayış içine girmiştir.

Bu çerçevede Hatay'daki Fransız askerî birliklerinin komutanı Collet, 29 Haziran 1938 tarihinde Princeton Saha Keşif Müdürü'nü aramıştır. Collet, Türk Başkonsolosluğunun Orgeneral Asım Gündüz'ün talebi doğrultusunda resmî olarak Antakya'daki Princeton Arkeolojik Saha Keşif Merkezini Türk birlikleri için kışla olarak istediğini Princeton Saha Keşif Müdürü'ne iletmıştır⁵⁴. Ancak Princeton Kazı Komitesi, Antakya'da mevcut tek uygun tesis olarak gördüğü ve kirasını Temmuz 1939'a kadar ödediği bu merkezi bırakmak istememiştir. Burayı tamir etmek ve yenilemek için önemli miktarda para harcadığı belirtilerek böyle bir girişime olumsuz yaklaşmıştır. Ayrıca bu konu hakkında ABD'deki Antakya ve Çevresi Kazı Komitesi Başkanı Morey'in de bilgilendirilmesi ABD Başkonsolosu'ndan talep edilmiştir⁵⁵.

⁵² FRUS, "The Ambassador in France (Bullitt) to the Secretary of State", Document no: 847, 17 June 1938.

⁵³ Figen Atabey, "Hatay'ın Anavatan'a Katılma Süreci", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C 4, S 7, Temmuz 2015, s.197.

⁵⁴ FRUS, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 848, 29 June 1938.

⁵⁵ FRUS, a.g.b.

Hatay'daki Doğu Enstitüsü Müdürü de Türk birliklerinin Hatay'a gelecekları konusunda resmî bir şekilde bilgilendirilmiştir. ABD Başkonsolosu Palmer, ABD Dışışleri Bakanı'na gönderdiği yazıda Milletler Cemiyeti Komisyonu üyelerinin çoğunun Hatay'ı terk ettiğini, kalanların da yakın zamanda ayrılacağını belirtmiştir. Ayrıca kendisinin henüz Fransız Yüksek Komiseri'ne ulaşamadığını, yarın Yüksek Komiser'le görüşmeden önce ABD Dışışleri Bakanı'ndan Türk talebine verilecek cevaba ilişkin talimat beklediğini yazmıştır⁵⁶.

Aynı gün içinde, 29 Haziran'da ABD Dışışleri Bakanı'nın cevabı Palmer'e ulaşmıştır. Buna göre ABD Dışışleri, Türk talebine karşı çıkmıştır. Ayrıca Hatay'daki Princeton Saha Keşif Merkezini Türk askerlerinin zorla işgal etmesinin ABD ve Fransa arasında 4 Nisan 1924 tarihinde yapılan antlaşmanın ihlali olacağını ileri sürmüştür⁵⁷. ABD Dışışleri Bakanı Hull, Palmer'den Hatay'da bulunan kazı heyetlerinin uzun vadeli çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde Fransız Yüksek Komiseri ile görüşmesini istemiştir. Amerikan mülkiyet haklarını korumak için gerekli olabilecek adımların atılması talebinin Fransız Yüksek Komiser'e ilk ağızdan iletilmesi talimatını vermiştir⁵⁸.

Bu talimat üzerine Amerikan Başkonsolosu Palmer, Beyrut'ta Fransız Yüksek Komiseri ile görüşmüştür. Bu görüşmede Fransız Yüksek Komiseri, Başkonsolos Palmer'in yanında Antakya'da bulunan Fransız Komutan Collet'i aramıştır. Collet'ten Türkleri ABD'nin Hatay'daki mülkiyet hakları konusunda uyarmasını istemiştir. Ayrıca Washington'dan talimat alan Amerikan Başkonsolosu'nun Saha Keşif Merkezini kışla yapma yolunda atılacak adımları protesto edeceğini Türk tarafına iletmesini istemiştir. Fransız Yüksek Komiseri, Amerikan mülklerinin askerî yolla elde edilemeyeceğini ve Türk birliklerinin başka bir yere yerleştirilmesi gerektiğini Collet'e bildirmiştir. Başkonsolos Palmer yaşanan gelişmeler hakkında Ankara'daki ABD Büyükelçiliğini de bilgilendirmiştir⁵⁹.

ABD Dışışlerinin çabaları sonucu Türk tarafı Princeton Saha Keşif Merkezini kışla yapma konusunda ileri gitmemiştir. Antakya'ya giren Türk bir-

⁵⁶ **FRUS**, a.g.b.

⁵⁷ **FRUS**, "The Secretary of State to the Consul General at Beirut (Palmer)", Document no: 849, 29 June 1938.

⁵⁸ **FRUS**, a.g.b.

⁵⁹ **FRUS**, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 850, 30 June 1938.

likleri bazı hanlara yerleşmiştir. Ayrıca “köprübaşındaki ilk mektep binası askerî mahfil olarak kullanılmıştır”⁶⁰. Daha sonraki süreçte Fransız askerlerinin Hatay’ı terk etmesinin ardından Türk askerî Antakya’daki askerî kışlaya yerleşecektir.

Antakya Kazı Komitesi’nin Çalışma İzininin İptal Edileceğine Dair Söylentiler ve ABD’nin Tutumu

Daha önce de değinildiği gibi ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ile Fransa arasında Hatay üzerine yapılan görüşmelerde ABD’nin Hatay’daki arkeolojik kazı çalışmalarının olumsuz etkilenmemesi için girişimlerini başlatmıştır. Bu süreçte Türkiye, Hatay’da adım adım etkinliğini artırmıştır. 2 Eylül 1938’de Hatay Devleti kurulmuştur. Cumhurbaşkanı olarak Tayfur Sökmen, Başbakan olarak da Abdurrahman Melek seçilmiştir.

Antakya Kazı Komitesi, Hatay’daki yeni hükûmetin, komitenin Fransızlarla yapmış olduğu kazı sözleşmesini yerine getirme niyetinde olmadığı, bunun yerine arkeolojik buluntu ne olursa olsun ülke dışına çıkışını yasaklayan Türk yasalarını uygulayacağı konusunda bazı kaynaklardan bilgi almıştır. Bu bilgiyi destekler bir durum olarak Hatay’da bulunan Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü yöneticisi McEwan hâlihazırda bölgede yeni bulunan iki adet tarihî eserin bölünmesini Hatay’daki yeni yönetimin reddettiğini ifade etmiştir⁶¹.

ABD Dışişleri Bakanlığı bu bilgiler üzerine harekete geçmiş ve Beyrut’ta bulunan Başkonsolos Palmer’e bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta 4 Nisan 1924 tarihinde ABD ile Fransa arasında imzalanan antlaşmaya atıf yapılarak kazılarda çıkarılan eserlerin bölünmesi ve kazı yapan kuruluşun pay alması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca, Kazı Komitesi ile Fransız Yüksek Komiserliği arasında 1 Ocak 1937’de 6 yıl geçerli olan bir antlaşma yapıldığı ve bu antlaşmada tarihî eserlerin nasıl bölüneceğine ve ülkeden nasıl çıkarılacağına dair ayrıntılı hükümler yer aldığı ifade edilmiştir. Bu bilgiler çerçevesinde ABD Dışişleri, Palmer’den konuyu Fransız Yüksek Komiserliği ile görüşme-

⁶⁰ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1999, s.109.

⁶¹ **FRUS**, 1939, The Far East; The Near East and Africa, Volume IV Cession of the Hatay (the Sanjak of Alexandretta) by France to Turkey; protection of American rights and interests, “The Acting Secretary of State to the Consul General at Beirut (Palmer)”, Document no: 878, 5 January 1939.

sini istemiştir. Buna göre Palmer, Hatay'daki yeni hükûmetin ABD ile Fransa arasındaki antlaşmadan kaynaklı yükümlülükleri titizlikle yerine getirmesi için Fransa'nın devreye girmesini isteyecektir. Aslında ABD Dışişleri sadece Yüksek Komiserlik nezdinde yapılacak olan girişimin sonuç alabilmek açısından yetersiz olabileceğini düşünmüştür. Bu nedenle doğrudan Hatay'daki Türk yönetimiyle irtibat kurulması ya da Ankara ve Paris'teki Amerikan büyükelçilikleri vasıtasıyla ilgili hükûmetler nezdinde girişim yapılması gibi seçenekleri de masaya yatırmıştır. Ancak bu yöntemlere başvurmadan önce sahayı daha iyi bilen ve gelişmeleri yakından takip etme imkânı olan Başkonsolos Palmer'den görüş bildirmesi istenmiştir⁶².

ABD Dışişleri Bakanlığında aldığı talimatlar sonrası Palmer, Fransız Yüksek Komiseri Vekili Meyrier ile Beyrut'ta görüşmüştür. Palmer bu toplantıda ABD ile Fransa arasındaki antlaşmayı hatırlatarak Hatay hükûmetinin arkeolojik kazı çalışmalarına yönelik yaklaşımına tepkisini dile getirmiştir. ABD'nin tepkisini anladığını belirten Meyrier, konuyu Antakya'da bulunan Collet ile konuşacağını söylemiştir. Ancak Palmer'e göre Meyrier, Yüksek Komiserliğin bu konuyu çözmede etkili olma ihtimalini düşük görmektedir. Meyrier, Hatay sorununun tümüyle tartışılacağı bir toplantıya katılmak için Collet'in kısa süre içinde Ankara'ya gideceğini belirtmiştir. Meyrier, Türk yetkililerle yapılacak olan ve Fransız Büyükelçisi'nin de hazır bulunacağı bu toplantıda uygun bir anda Amerikan kazı heyetleri konusunu gündeme getirmesi için Collet'e talimat vereceğini söylemiştir. Ancak Meyrier, Ankara'daki bu buluşmanın Hatay sorununda önemli konuların ele alınacağı bir toplantı olması nedeniyle arkeolojik kazı konusunun ikincil öneme sahip olabileceğine dair endişesini de Palmer'e iletmiştir⁶³.

Meyrier ile gerçekleştirdiği bu görüşmenin ardından Palmer, ABD Dışişlerine bir rapor göndermiştir. Bu raporda hâlihazırda arkeolojik kazılarla ilgili Hatay hükûmetiyle doğrudan temasa geçmeyi uygun görmediğini belirtmiştir. Palmer'e göre Ankara ile de herhangi bir temasta bulunmayıp Meyrier'in ifade ettiği görüşmenin neticesini beklemek yerinde olacaktır. Ancak bu bekleme esnasında ABD'nin Paris Büyükelçiliğinin, Fransız makamları nezdinde sorunun çözümüne yönelik girişimlerde bulunması, Palmer tarafından ABD Dışişlerine tavsiye edilmiştir⁶⁴.

⁶² FRUS, a.g.b.

⁶³ FRUS, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 879, 7 January 1939.

⁶⁴ FRUS, a.g.b.

Palmer'in önerisinin ardından ABD Dışişleri, Paris'teki Büyükelçiliğine bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta Antakya Kazı Komitesinin Fransız Yüksek Komiserliği ile yapmış olduğu 6 yıllık sözleşmeye rağmen Hatay'daki yeni hükûmetin Türk yasalarını uygulamak istediği ve Kazı Komitesi tarafından bulunan tarihî eserlerin ülke dışına çıkışını önlemeye çalıştığı açıklanmıştır. Sorunun hâlihazırda Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiserliği ile görüşüldüğü ancak Komiserliğin sorunun çözümü için Ankara'da Türk ve Fransız heyetleri arasında yapılması planlanan görüşmeyi işaret ettiği söylenmiştir⁶⁵. ABD Dışişleri, Paris'teki Büyükelçiliğinden bu konuyu Fransız makamları ile görüşerek Hatay'da elde edilmiş Amerikan haklarının titizlikle uygulanmasına yönelik ABD hükûmetinin talebini iletmesini istemiştir. Yapılacak temaslarda Fransız hükûmetinin istenen güvenceyi veremeyeceğinin anlaşılması durumunda ise sorunun çözümü için doğrudan Ankara'da Türk yetkililerle temasa geçilip geçilmemesi konusunda Paris Büyükelçiliğinin görüş bildirmesi de ABD Dışişleri tarafından talep edilmiştir⁶⁶.

Washington'dan alınan direktif sonrası Büyükelçilik harekete geçmiştir. Maslahatgüzar Wilson, 9 Ocak'ta Fransız Dışişlerinden Ernest Lagarde ile ABD'nin Hatay'daki arkeolojik kazı çalışmaları hakkında görüşmüştür. Lagarde, Fransa ile ABD arasında yapılan antlaşmanın yerine getirilmesi ile ilgili Fransa'nın sorumluluğunu kabul etmiştir. Bu konuyla ilgili "dostane pazarlık sınırları dâhilinde" Türkiye nezdinde mümkün olan her adımı atacaklarını ifade etmiştir⁶⁷. Hatta Ankara ve Beyrut'taki temsilciliklerine sorunun çözümü için çalışmalarına yönelik talimat göndereceğine dair Wilson'a söz vermiştir. Lagarde, Hatay'daki yeni yönetimin Fransa'nın daha önce ABD ile yapmış olduğu antlaşmanın kendilerini bağlamayacağına dair itirazda bulunabileceği ihtimalinden de bahsetmiştir. Ancak, bu konu hakkında Türk tarafının bir sorun çıkaracağını düşünmediğini de sözlerine eklemiştir. Lagarde, Kazı Komitesi temsilcilerinin Hatay hükûmet yetkilileri ile doğrudan temas kurmasını gerektirebilecek durumlar haricinde, konunun çözümünün tamamen Fransız makamlarının eline bırakılmasını Wilson'a bildirmiştir. Wilson daha sonra görüşmenin içeriği hakkında ABD Dışişlerini bilgilendirmiştir⁶⁸.

⁶⁵ **FRUS**, "The Acting Secretary of State to the Chargé in France (Wilson)", Document no: 880, 9 January 1939.

⁶⁶ **FRUS**, a.g.b.

⁶⁷ **FRUS**, "The Chargé in France (Wilson) to the Secretary of State", Document no: 881, 10 January 1939.

⁶⁸ **FRUS**, a.g.b.

Daha sonra ABD Dışişleri, Ankara'daki Büyükelçiliğine telgraf göndererek Hatay'daki Kazı Komitesinin endişe duymuş olduğu konu hakkında Paris ve Beyrut'ta yapılan girişimlerden Büyükelçiliği haberdar etmiştir. ABD Dışişleri, Ankara'daki Büyükelçiliğinin hâlihazırda Türk makamları ile Hatay'daki Amerikan çıkarları hakkında herhangi bir görüşme yapmasını istememiştir. Ancak yine de doğrudan Türk hükûmetiyle arkeolojik kazı meselesinin ele alınmasının sorunun çözümünde etkili olup olmayacağı noktasında Büyükelçilikten görüş bildirmesini talep etmiştir⁶⁹.

ABD hükûmetinin girişimlerini sürdürdüğü bu süreçte 8 Şubat 1939 tarihinde ABD'nin Paris Büyükelçisi Bullitt, Washington'a bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta Fransız Dışişlerinin, kendisini Ankara'daki Fransız Büyükelçiliğinden gelen bir mesaj hakkında bilgilendirdiğini belirtmiştir. Buna göre Türk hükûmeti Amerikan kazı heyetlerinin antlaşmalarının devam etmesine itiraz göstermemiş ve Hatay'daki yetkililere de bu yönde talimatlar göndermiştir⁷⁰. Aynı şekilde ABD'nin Ankara Büyükelçisi Antwerp MacMurray da ABD Dışişleri Bakanı'na göndermiş olduğu telgrafta Ankara'daki Fransız Büyükelçiliğine Türk Dışişleri tarafından Amerikan kazı heyetlerinin antlaşmalarının devam edeceğinin bildirildiğini aktarmıştır⁷¹.

Hatay Devleti'nin Türkiye'ye Katılımı İçin Yapılan Türk-Fransız Görüşmelerinde ABD'nin Tutumu

Hatay Devleti'nde Amerikan kazı çalışmalarının eskiden olduğu gibi devam edecek olması ABD tarafında bir rahatlama sağlamıştır. Ancak Hatay'ın Türkiye'ye verileceğinin Türk ve Fransız yetkililer tarafından yapılan açıklamalarda belirtilmesi, ABD Dışişlerinin yeniden endişelenmesine yol açmıştır. Hatay Devleti'nde çalışmalarını yürüten Amerikan kazı heyetlerinin Hatay'ın Türkiye'nin bir parçası hâline geldikten sonra da çalışmalarını yürütebilmesi ABD'nin üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Ankara'da Fransız Büyükelçiliğinden yetkililer ABD Büyükelçisi MacMurray'a Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla ilgili Türk-Fransız görüşmeleri sürerken ABD'nin Hatay'la ilgili

⁶⁹ FRUS, "The Secretary of State to the Chargé in Turkey (Kelley)", Document no: 882, 18 January 1939.

⁷⁰ FRUS, "The Ambassador in France (Bullitt) to the Secretary of State", Document no: 883, 8 February 1939.

⁷¹ FRUS, "The Ambassador in Turkey (MacMurray) to the Secretary of State", Document no: 884, 16 February 1939.

açıklığa kavuşturmak veya güvence altına almak istediği noktaları kendilerine iletmelerinin faydalı olacağını söylemişlerdir. MacMurray, Washington'a göndermiş olduğu telgrafında hâlihazırda hem Türk hem de Fransız yetkililerin Amerikan kazı heyetlerinin çalışma antlaşmaları hakkında bilgi sahibi olduklarını ifade etmiştir. Ancak dikkat çekilmesi gereken başka konular varsa bunları Ankara'daki Fransız Büyükelçiliğine iletebileceğini söylemiştir⁷².

Bunun üzerine ABD Dışişleri tarafından Beyrut Başkonsolosu Palmer'e bir telgraf gönderilmiş ve Hatay'ın Türkiye'ye katılması durumunda Amerikan çıkarlarını korumak için güvence altına alınması gerekli görülen hususlar varsa bunların bildirilmesi istenmiştir⁷³.

Palmer, ABD Dışişlerine gönderdiği yazıda kendisinin Hatay'a ziyarette bulunduğunu ve burada Princeton Üniversitesi Kazı Keşif Müdürü ile görüşme yaptığını bildirmiştir. Buna göre Hatay'da yetkililer Kazı Komitesine karşı dostane ve yardımsever bir tavır sergilemektedirler. Ancak kazılarda elde edilen bulguların iki taraf arasında bölünmesine yönelik komitenin endişeleri vardır. Kazı Keşif Müdürü mevcut Hatay hükûmetinin, bulguların bölünmesi ile ilgili hükümleri eski Fransız Yüksek Komiserliği yetkililerine göre daha sıkı bir şekilde uyguladığını söylemiştir. Hatay'ın Türkiye'ye devredilmesinin arkeolojik bulguların bölünmesini daha da zorlaştıracağına dair endişesini dile getirmiştir⁷⁴. Bu nedenle sadece Kazı Komitesinin çalışmasına değil, aynı zamanda kazılarda ele edilen bulguların bölünmesi ve ülke dışına çıkarılmasına yönelik de izin verecek güvenceler alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Princeton Üniversitesinin uzun soluklu olarak tasarladığı kazı programının tamamlanması için komitenin 6 yıllık sözleşmesi sona erdiğinde imtiyazlarını sürdürebileceği yeni bir sözleşmenin yapılacağına dair Türk tarafından güvence alınmasına dikkat çekilmiştir⁷⁵. Bu hususlar Palmer tarafından ABD Dışişlerine iletilmiştir.

Daha sonra ABD Dışişleri tarafından Paris Büyükelçisi Bullitt'e bir mesaj gönderilmiştir. Hatay'daki arkeolojik çıkarların korunmasının kendileri için

⁷² **FRUS**, "The Ambassador in Turkey (MacMurray) to the Secretary of State", Document no: 892, 25 May 1939.

⁷³ **FRUS**, "The Acting Secretary of State to the Consul General at Beirut (Palmer)", Document no: 893, 29 May 1939.

⁷⁴ **FRUS**, "The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State", Document no: 895, 31 May 1939.

⁷⁵ **FRUS**, a.g.b.

en acil çözülmesi gereken sorun olduğu hatırlatılmıştır. ABD hükûmetinin Türkiye ile Fransa arasındaki görüşmeleri zorlaştırma gibi bir amacının olmadığı, ancak Hatay'daki Amerikan hakları ve çıkarları için birtakım güvenceler talep ettikleri ifade edilmiştir. Bu nedenle Türkiye ile Fransa arasında yapılacak herhangi bir antlaşmada, bu hakların ve çıkarların korunmasını Fransız hükûmetinden beledikleri Büyükelçi Bullitt'e iletilmiştir⁷⁶.

ABD Dışişlerinden gelen bu direktifin ardından ABD'nin Paris Büyükelçiliğinden Wilson, Fransız Dışişlerinden Lagarde'ye Hatay'da tüm Amerikan hak ve çıkarlarının korunmasını talep eden bir nota sunmuştur. Lagarde, Türkiye ile müzakerelerde Fransız hükûmetinin, genel olarak yabancıların Hatay'da sahip oldukları hakları korumaya çalıştığını söylemiştir. Türkiye ile yapılacak antlaşmaya arkeolojik kazılarla ilgili mevcut sözleşmelere saygı gösterilmesini sağlayacak özel bir hüküm eklendiğini belirtmiştir. Bölgede arkeolojik çalışma yürüten heyetlere teminatlar verilmektedir ve yürürlükteki sözleşmelere uyulacaktır. Lagarde, bu şartların Hatay'la ilgili Fransız mandasından kalan hükümleri kabul etmek istemeyen Türk hükûmetinden elde edilen en iyi şartlar olduğunu söylemiştir⁷⁷.

Lagarde, ayrıca Hatay'ın devrinin bu duruma karşı çıkan Fransız kamuoyu tarafından coşkuyla karşılanmayacağını sözlerine eklemiştir. Lagarde göre, Türkiye ile yapılacak olan antlaşma kesinlikle Fransa için "görmekli bir zaffer" değildir. Ancak bölgede kalıcı barışçıl şartların kurulması için Fransız hükûmeti Hatay'ın Türkiye'ye bırakılmasını kabul etmiştir⁷⁸.

Sonuç itibarıyla ABD yönetiminin arkeolojik imtiyazlarını korumak için vermiş olduğu çaba meyvesini vermiştir. 14 Haziran 1939 tarihinde ABD'nin Ankara Büyükelçisi MacMurray Türk hükûmetinin Hatay'daki mevcut Amerikan arkeolojik imtiyaz koşullarını tam olarak yerine getireceğine dair kendisine Türk Dışişleri tarafından verilen bilgiyi Washington'a iletmıştır⁷⁹. 23 Haziran 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına dair antlaşmanın imzalandığı gün Hatay'daki Amerikan arkeolojik sözleşmelerinin Türk hükûmeti ta-

⁷⁶ FRUS, "The Secretary of State to the Ambassador in France (Bullitt)", Document no: 896, 5 June 1939.

⁷⁷ FRUS, "The Chargé in France (Wilson) to the Secretary of State", Document no: 897, 7 June 1939.

⁷⁸ FRUS, a.g.b.

⁷⁹ FRUS, "The Ambassador in Turkey (MacMurray) to the Secretary of State", Document no: 898, 14 June 1939.

rafından kabul edilmesi ile ilgili olarak ABD'nin istediği güvenceler, Türk hükûmeti tarafından Fransız Büyükelçisi'ne hitaben yazılan bir notla iletilmiştir⁸⁰. Buna göre Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu, Fransız Büyükelçi René Massigli'ye gönderdiği yazıda Princeton Üniversitesi ile Fransa hükûmeti arasında imzalanan ve 1 Kânunusani (Ocak) 1937 tarihinden itibaren 6 sene geçerli olan sözleşmenin Türkiye tarafından tanındığını bildirmiştir. Yine aynı şekilde Calvin W. McEwan yönetimindeki Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü ile Fransa hükûmeti arasında 20 Eylül 1935 tarihinde yapılmış olan 6 yıl süreli antlaşmanın da geçerli olduğunu açıklamıştır⁸¹. Fransa Büyükelçisi, Ankara'daki ABD Büyükelçiliğine hâlihazırda Türkiye tarafından kabul edilen sözleşmelerin sona ermesi durumunda yenileme olasılığı ile ilgili olarak Türk hükûmetinden herhangi bir güvence almanın mümkün olmadığını iletmiştir⁸².

Sonuç olarak ABD hükûmeti Hatay'da kazı çalışmalarını yürüten Amerikan heyetleri için istediği garantiyi elde etmiştir. Ancak Amerikan heyetlerinin bu bölgedeki faaliyetleri uzun sürmeyecektir. “Antakya ve Çevresi Kazı Komitesi” son kazılarını 1939 Eylül'ünde gerçekleştirecektir. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte çalışmalar durdurulacaktır⁸³. Daha sonraki süreçte Türk Tarih Kurumu devreye girecek ve 1942 yılında Türk arkeolog Remzi Oğuz Arık önderliğindeki bir heyetle Hatay'da arkeolojik kazı çalışmaları devam ettirilecektir⁸⁴. Ancak uzun yıllardır bölgede kazı çalışması yürüten Princeton Üniversitesi yapmış olduğu çalışmaları yarım bırakmak istememiştir. Bu nedenle Prof. William A. Campbell, Princeton Üniversitesi adına Antakya ve Defne'de kazı çalışmalarını sürdürmek için Türkiye Cumhuriyeti'ne başvuruda bulunmuştur. Campbell'in çalışmasına Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına uymak ve Türk komiserin nezaretinde olmak şartıyla Ocak 1943'ten başlamak üzere üç yıl süreyle izin verilmiştir⁸⁵. Bu şekilde Amerikan kazı heyetlerinin Fransız yönetiminden elde ettiği imtiyazlar, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte son bulmuş ve yapılacak çalışmalarda Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına riayet etme şartı getirilmiştir.

⁸⁰ **FRUS**, “The Chargé in Turkey (Kelley) to the Secretary of State”, Document no: 899, 23 June 1939.

⁸¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D 6, C 3, B 33, 30.06.1939.

⁸² **FRUS**, a.g.b.

⁸³ <http://vrc.princeton.edu/archives/collections/show/7> (Erişim Tarihi: 18.02.2019)

⁸⁴ Remzi Oğuz Arık, “Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor”, **Bellekten**, C VIII, S 30, Nisan 1944, s.355.

⁸⁵ **BCA**, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 100-98-11, (26.11.1942)

SONUÇ

ABD Dışişleri, “Antakya ve Çevresi Kazı Komitesi” tarafından kendisine konunun intikal ettirilmesinden itibaren Hatay’daki Amerikan kazı imtiyazlarını korumak için yoğun bir çaba içerisine girmiştir. Yapılan çalışmanın ortaya koymuş olduğu ilk sonuç budur. Çalışmada göze çarpan diğer bir husus ABD Dışişleri Bakanlığının duruma doğrudan müdahil olup ilgili devletlerin dışişleri ile temasa geçmek yerine büyükelçileri ve başkonsolosları aracılığıyla Hatay’daki çıkarlarını korumaya çalışmasıdır. Burada dikkat çeken nokta, ABD’nin bu girişimlerini gerçekleştirirken daha çok Fransız makamlarını muhatap alması olmuştur. Bu durum ABD’nin 1924 tarihinde Fransa ile olan ikili antlaşması ile ilgilidir. ABD, Fransa üzerinden diplomatik girişimlerde bulunarak bir bakıma Fransa’nın kendisiyle yapmış olduğu antlaşmanın hükümlerine uymak zorunda olduğunu hatırlatmıştır. ABD, Hatay konusunda Fransa’nın Türkiye ile görüşmeler yürütürken bu antlaşmayı göz önünde bulundurmasını istemiştir.

Diğer taraftan ABD, Fransa kanalıyla Hatay’daki imtiyazları için istediği sonucu elde edememesi durumunda direkt olarak Türk makamları ile irtibata geçme konusunu da göz ardı etmemiştir. Ancak böyle bir duruma gerek kalmamıştır. Çünkü Fransa, Türkiye ile yapmış olduğu müzakerelerde Ankara’nın Amerikan kazı heyetlerinin Hatay’da sahip olduğu imtiyazlarını, sözleşmeleri sona erene kadar tanıdığını ilan etmiştir. Bu durum ABD tarafında bir rahatlama sağlamıştır. Ancak yine de Amerikan kazı heyetleri, eski Fransız yönetimiyle kıyaslandığında tarihî eserleri yurt dışına çıkarmalarının Hatay’ın Türkiye’ye katılmasıyla artık kolay olmayacağını farkında olmuşlardır. Nitekim Hatay Türkiye’ye katılmadan önce, Hatay Devleti kurulduğunda Amerikan kazı heyetlerinin eserleri ülke dışına çıkarmada karşılaştığı zorluklar bu durumun sinyalini vermiştir. Zaten Fransızlar, Amerikan kazı heyetlerinin hâlihazırdaki sözleşmelerinin süresinin sona ermesinin ardından imtiyazlarının devam edeceğine dair Türk tarafından herhangi bir garanti alamadıklarını ABD makamlarına iletmişlerdir. Nitekim sonraki süreçte Hatay’da arkeolojik kazı çalışmalarını sürdürmek isteyen Princeton Üniversitesi’nden Prof. Campbell’e Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına riayet etmesi şartıyla Türk hükümeti tarafından izin verilmiştir. Sonuç olarak Hatay’ın Türkiye’ye katılma sürecinde imtiyazlarını kaybetmek istemeyen ABD Dışişleri, yoğun bir diplomatik faaliyetin içine girmiş ve istediği neticeyi elde etmiştir. Ancak bu netice uzun süreli olmamıştır. Hatay’ın Türkiye’nin bir parçası hâline gelmesi ve Amerikan kazı heyetlerinin eski Fransız yönetimiyle yapmış olduğu sözleşmelerin sona ermesinin ardından Amerikan kazı heyetleri eski imtiyazlarını kaybetmişlerdir.

KAYNAKÇA

Arsiv Belgeleri

Foreign Relations of the United States (FRUS), (ABD Dış İlişkileri)

FRUS, Volume I, 1924, “Convention between the United States of America and France, Signed at Paris, 4 April 1924”.

FRUS, The British Commonwealth, Europe, Near East, and Africa, 1938, Volume II, Protection of American rights and interests in the Sanjak of Alexandretta, “The Chairman of the Committee for the Excavation of Antioch and Its Vicinity (Morey) to the Assistant Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Alling)”, Document no: 836, 7 March 1938.

FRUS, “The Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Murray) to the Chairman of the Committee for the Excavation of Antioch and Its Vicinity (Morey)”, Document no: 837, 14 March 1938.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”, Document no: 838, 31 May 1938.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”, Document no: 839, 2 June 1938.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”, Document no: 840, 3 June 1938.

FRUS, “The Acting Secretary of State to the Consul General at Beirut (Palmer)”, Document no: 841, 3 June 1938.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”, Document no: 842, 4 June 1938.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”, Document no: 843, 6 June 1938.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”, Document no: 844, 8 June 1938.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”, Document no: 845, 9 June 1938.

FRUS, “The Secretary of State to the Ambassador in France (Bullitt)”, Document no: 846, 14 June 1938.

FRUS, “The Ambassador in France (Bullitt) to the Secretary of State”,
Document no: 847, 17 June 1938.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”,
Document no: 848, 29 June 1938.

FRUS, “The Secretary of State to the Consul General at Beirut (Palmer)”,
Document no: 849, 29 June 1938.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”,
Document no: 850, 30 June 1938.

FRUS, 1939, The Far East; The Near East and Africa, Volume IV Cession
of the Hatay (the Sanjak of Alexandretta) by France to Turkey; protection of
American rights and interests, “The Acting Secretary of State to the Consul
General at Beirut (Palmer)”, Document no: 878, 5 January 1939.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”,
Document no: 879, 7 January 1939.

FRUS, “The Acting Secretary of State to the Chargé in France (Wilson)”,
Document no: 880, 9 January 1939.

FRUS, “The Chargé in France (Wilson) to the Secretary of State”,
Document no: 881, 10 January 1939.

FRUS, “The Secretary of State to the Chargé in Turkey (Kelley)”,
Document no: 882, 18 January 1939.

FRUS, “The Ambassador in France (Bullitt) to the Secretary of State”,
Document no: 883, 8 February 1939.

FRUS, “The Ambassador in Turkey (MacMurray) to the Secretary of
State”, Document no: 884, 16 February 1939.

FRUS, “The Ambassador in Turkey (MacMurray) to the Secretary of
State”, Document no: 892, 25 May 1939.

FRUS, “The Acting Secretary of State to the Consul General at Beirut
(Palmer)”, Document no: 893, 29 May 1939.

FRUS, “The Consul General at Beirut (Palmer) to the Secretary of State”,
Document no: 895, 31 May 1939.

FRUS, “The Secretary of State to the Ambassador in France (Bullitt)”,
Document no: 896, 5 June 1939.

FRUS, “The Chargé in France (Wilson) to the Secretary of State”, Document no: 897, 7 June 1939.

FRUS, “The Ambassador in Turkey (MacMurray) to the Secretary of State”, Document no: 898, 14 June 1939.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 224-510-12, (04.07.1938).

BCA, Fon Kodu: 490-1-0-0, Yer Bilgisi: 606-99-3, (1938).

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 100-98-11, (26.11.1942).

Resmî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, D 6, C 3, B 33, 30.06.1939.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Chicago Daily Tribune

Cumhuriyet

Los Angeles Times

The New York Times

The Washington Post

Kitap ve Makaleler

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Atabey, Figen, “Hatay’ın Anavatan’a Katılma Süreci”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C 4, S 7, Temmuz 2015, s.192-209.

Arık, Remzi Oğuz, “Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor”, **Bellekten**, C VIII, S 30, Nisan 1944, s.341-384.

Aydın, Ayşe, “Hatay Meselesinin Çözümü Esnasında Başbakan Celâl Bayar’ın Faaliyetleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C XIV, S 1, Haziran 2012, s.143-153.

Aydın, Mithat, Akseki, Cengiz, “Türk Ulusal Basınına Göre 1938’de Hatay ve Atatürk’ün Ölümünün Hatay’daki Yansıması”, **Belgi**, S 15, Kış 2018/I, s.656-679.

Çapa, Mesut, “Hatay Millî Mücadelesine Katılanların Anıları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 62, Bahar 2018, s.21-38.

Dağıstan, Adil, Sofuoğlu, Adnan, “Arşiv Belgeleri Işığında Sancak’ın (Hatay) Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXI, S 61, Ankara 2005, s.1-46.

Dayı, Esin, “Hatay Devleti ve Hatay’ın Anavatan’a Katılması”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 19, 2002, s.331-340.

Erden, Ömer, **Fransa-Suriye Kıskaçında Hatay (1937-1939)**, Serüven Yayınevi, İstanbul 2015.

Hatipoğlu, Süleyman, “Hatay’ın Türkiye’ye Katılması”, **Türkler**, C 16, Ankara 2002, s.685-690.

<http://vrc.princeton.edu/archives/collections/show/7> (Erişim Tarihi: 18.02.2019).

Kara, Adem, “Hatay’ın Anavatana Katılması Hakkında Yeni Bir Belge”, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C 10, S 2, 2017, s.117-134.

Karakoç, Ercan, “Atatürk’ün Hatay Davası”, **Bilig**, S 50, Yaz 2009, s.97-118.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

Melek, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1999.

Özkaya Duman, Olcay, “Misakımillî’ye Giden Yolda Hatay’da Bir Kalem Evinden Kurtuluş Yılları: Hatay Gazetesi ve Faaliyetleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Misakımillî Özel Sayısı, Yıl 23, S 93, Ocak-Şubat 2017, s.1117-1131.

Payaslı, Volkan, “Halkevleri’nin Hatay’daki Faaliyetleri ve Hatay’ın Türkiye’ye Katılımı Sürecindeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme (1937-1939)”, **History Studies**, C 3, S 1, 2011, s.217-235.

Pehlivanlı, Hamit, “Atatürk Dönemi Millî Emniyet Hizmetleri Teşkilâtı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XIV, S 40, Mart 1998, s.159-205.

Sarıнай, Yusuf, “Atatürk’ün Hatay Politikası I (1936-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XII, S 34, Mart 1996, s.3-65.

Sarıнай, Yusuf, “Atatürk’ün Hatay Politikası II (1938-1939)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XII, S 35, Temmuz 1996, s.407-454.

Soysal, İsmail, “1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı”, **Bellefen**, C XLVI, S 182, 1982 Nisan, s.367-414.

Sökmen, Tayfur, **Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1999.

Şener, Bülent, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal ve Askerî Boyutlarıyla Hatay’ın Türkiye’ye Katılması Süreci (1921-1939)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXIV, S 97, Bahar 2018, s.139-178.

Tansel, Selahattin **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, I. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1977.

Tekin, Mehmet, **Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

Topal, Coşkun, “Hatay (Sancak) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 11, S 2, Aralık 2009, s.1-16.

Yorulmaz, Şerife, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)’nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”, **Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi**, 1998, C 6, S 22, s.231-259.

EKLER

Ek-1: Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu tarafından Fransa'nın Ankara Büyükelçisi René Massigli'ye Amerikan kazı heyetlerinin sözleşmelerinin geçerli olduğuna dair gönderilen resmî yazı. (TBMM Zabıt Ceridesi, D 6, C 3, B 33, 30.06.1939)

— 10 —

Ankara, 23 Haziran 1939

Bay Büyük Elçi,

Türkiye ile Suriye arasında arazi meselelerinin kati surette hal ve tesviyesine müteallik bu günkü tarihli Anlaşmaya atfen, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Fransa Cumhuriyeti Ali komiserinin Sancak idaresi namına, yukarıda anılan Anlaşmanın 1 nci maddesinde mevzubahs arazide iera edilecek asarı atika hafriyatı hakkında akdetmiş olduğu zirde mezkûr mukaveleleri muteber tanıdığımı arz ile şeref kazanırım

I - Princeton Üniversitesi ve Fransa Cumhuriyeti Milli müzeleri ile olan mukavele:

(Mukavelenin tarihi: 8 nisan 1937)

(Mukavelenin müddeti: 1 kânunusani 1937 tarihinden itibaren 6 sene)

II - Sir Leonard Woolley riyasetinde İngiliz Müzeler heyeti ile olan mukavele:

(Mukavelenin tarihi: 1 teşrinievvel 1936)

(Mukavelenin müddeti: 5 sene)

III - Dr. Calvin Mac Ewan idaresinde Şikago Şark Enstitüsü heyetile olan mukavele:

(Mukavelenin tarihi: 20 eyül 1935)

(Mukavelenin müddeti: 6 sene)

İhtiramatı faikamın kabulünü rica ederim, Bay Büyük Elçi.

Ekselâns Bay René Massigli,
Fransa Büyük Elçisi
Ankara

Ankara, 23 Haziran 1939

Bay vekil,

Zatı Devletleri bu günkü tarihli mektublarında, aşağıda tadad edilen ve bu günkü tarihli Anlaşmanın 1 nci maddesinde istihdaf edilen arazide iera edilecek âsaratika hafriyatına müteallik mukaveleleri Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin muteber tanıdığımı işar buyurmak lütfunda bulunduğunuz.

(I - Princeton Üniversitesi ve Fransa Cumhuriyeti Milli müzelerile olan mukavele :

(Mukavelenin tarihi: 8 nisan 1937)

(Mukavelenin müddeti : 1 kânunusani 1937 tarihinden itibaren 6 sene)

II - Sir Leonard Woolley riyasetinde İngiliz müzeler heyeti ile olan mukavele :

(Mukavelenin tarihi : 1 teşrinievvel 1936)

(Mukavelenin müddeti : 5 sene)

III - Dr. Calvin Mac Ewan idaresinde Şikago Şark Enstitüsü heyetile olan mukavele :

(Mukavelenin tarihi: 20 eyül 1935)

(Mukavelenin müddeti : 6 sene)

Sened ittihaż ettiğim işbu işarıma teşekkürle kesbi şeref eylerim.

İhtiramatı faikamın kabulünü rica eylerim, Bey Vekil.

Ekselâns Bay Şükrü Saracoğlu,
Hariciye Vekili
Ankara

